

Spira Veronika: Miniesszék II.

Moszkvai történet

Akszjonov az orosz írók úgy nevezett „hatvanas generáció”-jának tagja, akik a hrucsovi olvadás idején kezdték pályájukat, és a „pangás” éveiben, a Brezsnyev-érában váltak ellenzéki írókká. 1980-ra kenyértörésre került sor az államhatalom és az író között, miután két olyan regénye is megjelent Nyugaton, amelyeket otthon nem publikálhatott, a *Krim-félsziget* és az *Égési seb*. A rovásán volt még egy szamizdat almanach, a *Metropol* szerkesztésében való részvétel, amely megkerülve a szovjet cenzúrát, minden igényes írás előtt nyitva állt. 1980-ban megfosztották szovjet állampolgárságától. „Száműzetése” nagy részét Amerikában töltötte. Ott készült el regénytrilógiája, a *Moszkvai történet (Moszkva saga)* is a 90-es évek első felében.

A regény, bár 7-8 éve magyarul is megjelent, csak most nyáron került a kezembe. Akszjonov kiváló mestere, sőt bűvésze a prózának. Nagy stilisztika. Nem csak ismeri, és bármikor képes felidézni vagy akár áthangszerelni az orosz elbeszélői hagyomány minden stílusárnyalatát a gogoli groteszktől a tolsztoji realizmusig, a szimbolizmustól az avantgárdig és a posztmodernig, de már a hatvanas évektől fogva maga is konstruált újabb és újabb stílus- és nyelvváltozatokat. A *Moszkvai történet* a maga több mint ezer oldalával újrahangszereli a hagyományos történelmi regényt, családregegyet, sőt krimi is. Ez utóbbit úgy kell értenünk, hogy a regényben az állami bűnözés labirintusaiban keringünk vagy harminc éven át, Lenin halálától, pontosabban a Frunze-gyilkosságtól (1924) Sztálin haláláig. Az újrahangszerelés azt jelenti, hogy a lassan hömpölygő klasszikus orosz próza helyett olyan szöveget olvashatunk, amelyben az objektív leírás, a lélektani és történelmi hitelesség a paródia, az ironia, a groteszk színeivel gazdagodik, emellett gyors tempójú, olvasmányos és érdekes minden lapja. Ugyanakkor történelmileg hiteles képet fest a sztálini totális diktatúra kiépülésének és regnálásának évtizedeiről, amelynek rekonstruálásához korábban hozzáférhetetlen forrásokat, dokumentumokat is felhasznál.

A hagyományos nagyregény, a klasszikus történelmi és családregegy poétikájától abban is eltér a *Moszkvai történet*, hogy Akszjonov közjátékokkal szakítja meg a lineárisan, illetve párhuzamos szerkesztéssel felépített regényszöveget. A közjátékok egy része dokumentum, valóságos vagy imitált idézetek a korabeli sajtóból, hivatalos közleményekből, másik részük misztikus-groteszk betétszöveg, amelyben régebbi és közelmúltbeli, valós és fiktív figurák reinkarnációi jelennek meg, gogoli-hoffmanni-bulgakovi szimbolikus-szatirikus-parodisztikus stílusban (a nyugati kritikák mágikus realistának mondják e részeket, mert a közönségük nem ismeri az orosz próza hagyományait). Az első ilyen típusú közjátékból például megtudjuk, hogy Tohtamis, az Arany Horda 14-15. századi kánja kувik alakjában a Kreml egyik bástyájában lakik. Amikor Gyemjan Bednij kommunista udvari költő éppen Frunzét búcsúzó patetikus versét költi, *Tohtamis nem tudta elviselni az éjszakai szófüzérék e meggyalázását, ezért alábukott, és rettenetes szárnyával megsuhintotta a költőt, hogy fogja már be a mocskos*

pofáját. Később a főszereplők kedvenc kutyájáról, Pifagorról (Pitagorász) tudjuk meg, hogy valójában Andrej herceg inkarnációja a *Háború és békéből*, egy tölgyfáról pedig azt, hogy ő nem más, mint maga Dosztojevszkij. Lenin hím mókusként, Sztálin szarvasbogárként reinkarnálódik.

A regény középpontjában a Gradov család áll, amely az európai orosz értelmiségi középosztályt reprezentálja. E társadalmi rétegnek a polgárháború utáni életéről nem sokat olvashattunk. A kommunizmus szétverte a tradicionális értelmiséget, tagjai emigráltak, a Cseka és utódai, majd a Gulág áldozatai lettek, szerencsés (ha szerencsés) esetben beolvadtak az új nomenklatúrába, az új elitbe, hogy aztán a folytonos tisztogatások áldozataiként idővel eltűnjenek a börtönökben, lágerekben, vagy a II. világháború harcterein.

Alekszej Tolsztoj, Bulgakov, Paszternák műveiből tudunk róluk a sztálinizmus kezdetéig, illetve annak kiépüléséig, Akszjonovnál pedig követhetjük a történetüket tovább, három generáción át.

A Gradovok családi fészke a Moszkva melletti Szerebrjannij Bor (ezüst fenyő), ahol egy dácásban, vagyis egy kertes családi házban élnek. Borisz Nyikityics Gradov Moszkva egyik leghíresebb sebésze, egy orvos-dinasztia sarja, akinek már a nagyapja is orvos volt. Ő III. Borisz a családi krónikában. Felesége zongora tanszakot végzett a konzervatóriumban. A házban gyakran hallatszik zongoraszó, leggyakrabban Chopin. *Bárki, aki átlépte e ház küszöbét, mind arra gondolhatott: ez itt a józan ész, a tisztesség szigete, az orosz intelligencia legragyogóbb erőinek védőbástyája. (...) Gradovék még a hadikommunizmus éve alatt is őrizték a házi tűzhely lángját, az ablakokban fény világított(...). Szüntelenül szólt a zongora.*

Házuk a véres és brutális események közepette is a béke és az idill szigete, ahol a zene, a könyvtárszoba, a családi ebédlőasztal, a kert és lakóinak befogadó szeretete mindig menedéket jelent az ide érkező családtagok, barátok számára. Szerebrjannij Bor olyan motívum (leitmotiv) a regényben, mint a *Háború és békében* Otradnoje vagy Paszternáknál Varikino, amíg el nem éri és szét nem rombolja őket a háború, illetve a polgárháború. Neve felidézi az első világháború előtti két évtizedet, az orosz irodalom, az orosz kultúra ezüstkorát, vagy ahogy mi szoktuk nevezni, a boldog békeidőket.

A regény kezdetén a NEP-korszakban vagyunk. Gradov professzor feleségének 45. születésnapjára gyűlik össze a család, a barátok. Itt van három felnőtt gyermekük. A legidősebb Nyikita, a dandárparancsnok, a polgárháború hőse, Tuhacsevszkij törzstisztje, bár még csak 25 éves, a feleségével, Veronyikával, egy ismert moszkvai ügyvéd szépséges lányával. Kirill, a fiatalabb fiú, marxista történész, épp most fejezte be az egyetemet. A legfiatalabb Nyina, 18 éves, radikális forradalmár és avantgárd költő. Megérkeznek Grúziából is a rokonok, hiszen Meri Vahtangova, Gradov professzor felesége grúz. Itt van a bátyja és két unokaöccse, akik rengeteg húst, gyümölcsöt, bort, fűszert hoztak magukkal a mediterrán országból, hogy egy igazi grúz-orosz lakomával örvendeztessék meg az ünneplőket.

Minden idill, így ez is, csak a rendszerrel való azonosuláson nyugodhat 1917 után. A család minden tagja így vagy úgy a forradalom támogatója volt, és bár a család tradicionális moráljával, értékrendjével is szembe kellett kerülniük, a belső

meghasonlást még a hozzájuk legközelebb állóknak sem árulják el. Nyikitát a négy évvel korábbi kronstadti lázadás véres leverése miatt gyötrik rémálmok. Ez volt az ő bűnbeesése. A párt és a hadsereg titkos felderítőnek, fedett ügynöknek küldte őt az erődbe. Feladata a lázadók elleni ostrom támogatása volt az erődön belülről. Bármennyire azonosult is a párttal, a forradalommal, azt kellett látnia, hogy a hadsereg fegyvertelen, békésen tüntető matrózok ezreit mészárolta le könyörtelenül. Olyanokat, akik a forradalom hívei voltak, csupán az éhezésből és a komisszárok korlátlan és ellenőrizetlen hatalmából volt elégük. Demokratikus szocializmust akartak. A lázadás véres leverése után megkezdődött a gátlástalan hazudozás, amelyet mint egyetlen és megkérdőjelezhetetlen igazságot kellett elfogadnia mindenkinek: *Kronstadtban fehérterror volt.* És ez a hazugság kitartott a kommunizmus bukásáig. Nyikita pontosan tudja, mi az igazság. Részegen ki is kiabálja a családi ünnepeken: *Nem igaz! ... Még engem, a kémet, még engem sem lőtték agyon! Hanem utána mi őket ... mint a hóhér ... vadállati módon.*

Kirillnek egyelőre nincsenek kétségei. Vérig sértetten kiált rá bátyjára: *Ne merészed ezt Nyikita! Ne ismételd a rágalmakat!* Nyikitát azonban nem lehet leállítani: *Pribékek! Vértürdő! Valagba a romantikáttal!* Kirillben ekkor még feltétel nélküli és teljes azonosulás a párttal és az eszméssel. Vak és túlbuzgó.

Gradov professzorra pedig éppen most vár az első igazi megpróbáltatás. Sztálin el akarja tenni láb alól Frunzét, a hadügyi népbiztost, aki népszerű, és a kezében tartja a hadsereget. Frunze gyomorfekélyét az orvosok szerint nem kell megoperálni. Amikor azonban a népbiztos a politbüro ülésén rosszul lesz, a kórház orvosait a GPU megfélemlíti, így az operációra mégis sor kerül, még pedig a megrendelt eredménnyel. Bár Gradovot nem hívják be a zárt megbeszélésre, és a beteg közelébe sem engedik, aláírásával hitelesítenie kell a hazug kórházi jelentést. A folyosón szorong, és joggal érzi bűnrészesnek magát a gyilkosságban. Ez az ő bűnbeesése. Nem sokkal később kinevezik a Vörös Hadsereg főbészének, tábornoki rangban.

A születésnapon szinte mindenkit megismerünk, akinek a történetben később szerepe lesz. Seregszemle ez egy eposz elején. Nyina, a lázadó tinédzser proletárbarátjával, Szemjon Sztrojloval és egy kisebb, de hangos társasággal robban be a családi ünnepekre. Csak később tudjuk meg, hogy ami Nyinának lázadás a középosztály ellen, az Sztrojlonak cinikus számítás. Sosem volt proletár, családja, felesége van, csak prédára les, és a resentment-ját éli ki a műveltebb, kifinomultabb emberek iránt. Később is a legaljasabb és leggátlástalanabb besúgók, provokátorok, ügynökök egyike lesz, aki bármikor, bárki ellen kész a csapda felállítására, és természetesen a karrierje is egyre feljebb ível.

Nugzar Lamadze, a temperamentumos grúz unokaöcs hamarosan Berija csapdjába esik. Először Grúziában lesz a hírhedt szörnyeteg bérgyilkosa, ahol még a saját rokonaira is kezet emel megbízója parancsára, majd követi őt a fővárosba, hogy végül a szinte korlátlan hatalommal bíró, rettegett főnöke szolgálatában a legvisszataszítóbb és legkisszerűbb tettekig süllyedjen: a nyílt utcán szedjen össze a fiatal lányokat Berija perverz szexuális étvágyának kielégítésére.

De itt van az ünnepeken Szavva Kitajgorodszkij, Nyina apjának legtehetségesebb tanítványa és munkatársa, aki egész életében tiszta marad, hű önmagához, hivatásához, értékeihez, és aki egy rövid időre Nyina férje lesz, leányának apja, hogy azután mint

katonaorvos pusztuljon el a második világháborúban.

A regény legérdekesebb részei a korábban titkolt, lehozott események megjelenítése. Ilyen a már említett kronstadti lázadás és annak leverése 1921 tavaszán Lenin egyetértésével, Trockij és Tuhacsevszkij vezetésével. Világossá válhat bárki számára, hogy a demokratikus szocializmus elleni támadásban mind egy oldalon állnak, azok is, akiket később a sztálini tisztogatások elérnek, és emiatt sokan illúziókat táplálnak irántuk.

Ezeknek az eseményeknek a sorába tartozik a sztálini diktatúra kiépítésének ábrázolása is. A célpont, mint Kronstadt esetében, manipulatív és erőszakos eszközökkel felszámolni a forradalom öngazgatásának, szabad önszerveződésének maradványait is, illetve lejáratni, elszigetelni, majd likvidálni a Sztálin számára rivális vezetőket. Ennek szép példája a Trockij ellen fordított, ügynökök által provokált, manipulált tüntetés, vagy a gyári munkásgyűlés szembeállítása demokratikusan megválasztott vezetőikkel előre megkoreografált módszerekkel, spontánnak látszó hozzászólókkal.

A moszkvai pártbizottság és a GPU hamisított szakszervezeti megbízólevelekkel küldi ki embereit a gyárak és üzemek pártgyűléseire. Ettől még az idáig rendíthetetlenül hívő Kirill is megundorodik, bár elhessegeti spontán undorát: *Ékesszólo vigyor ... Szintiszta csekista vigyor, mindenható, pimasz és sötét vigyor. Egyszerre úgy érezte, gyűlöli ezt az embert, de nyomban elhessegette ezt az árulót, „liberális” érzést.*

A vasutasok gyűlésén a sztálinista pártügynökök egy része elvegyül a tömegben, és hangadó lesz a tömegreakció manipulálásában: mikor kell pfujolni, mikor kell „le vele” kiáltásokat hallatni. Más részük semmibe véve a hozzászólások rendjét, a mikrofonhoz lép, és nem engedi az úgynevezett ellenzéket szóhoz jutni. Kirill is így tesz. Megragadja a mikrofont, és a pártegység nevében azt javasolja, ítélje el a gyűlés Trockij, Zinovjev és Pjatkov elvtársak tevékenységét, és szavazzon arról, hogy beszüntet minden vitát az ellenzékkel. Közben maga is manipulál, Kirill nem veszi észre, hogy lelkesültsége, amit őszintének érez, szintén manipuláció eredménye. Ez az ő bűnbeesése.

Míg zajlik a cinikus tömegmanipuláció, oldalt és hátul már készenlétben állnak a következő fázis főszereplői, a bőrkabátos GPU-sok, akik az eseményeket és az embereket figyelik.

Hasonló provokációk történnek a művészi életben is. Mejerhold színháza a maga szellemi függetlenségével és művészi újításaival szintén a sztálinisták célpontja. A provokáció Erdman *A mandátum* c. darabjának előadásán zajlik, amelynek - a hírek szerint - minden mondatát kétféleképpen lehet érteni. Nemcsak szatíra és bolondozás, de nyílt támadás a bürokrata kb-tagok, csekisták, „centristák” ellen, akik meg akarják fojtani a forradalom igazi szellemét, a szabadságot és a demokráciát. (Mejerhold letartóztatása, megkínzása és kivégzése majd csak 1939-40-ben következik be)

A kérdésre, amit oly sokan feltesznek, akik nem éltek kommunista diktatúrában, hogyan történhetett meg mindez, kik tették ezt, itt a válasz. Mindenki. Tapasztalatlanságból, ostobaságból, hiszékenységből, öncsalásból, félelemből. Áldozatok és tettesek mind, ami nem menti fel őket a felelősség alól, még ha neveltetésüknél fogva előbb-utóbb meghasonlanak is becsapható és megfélemlíthető önmagukkal.

A forradalom manipulálása, emancipatorikus jellegének cinikus felszámolása, a

hatalomgyakorlás gátlástalansága szélesedik ki fokozatosan tömeges letartóztatásokká, gyilkosságokká, a légerek 20 milliós tömegének napi valóságává, amelyet a Gradov család tagjai sem kerülhetnek el. A hadseregben folyó tisztogatás áldozata lesz Nyikita. Vele járjuk meg a votkutai légerek világát. De feleségét is letartóztatják, és neki is a legbrutálisabb megaláztatások és kiszolgáltatottság jut osztályrészül. Fiúk, Borisz (IV. Borisz) a nagyszülei felügyelete alatt marad, ami nagy kiváltság a letartóztatottak gyerekeinek sorsához képest. Legtöbben nevelőintézetekbe kerültek, a nevüket is megváltoztatták, és sokan soha sem tudtak meg semmit a szüleik további sorsáról.

A nagypapa, III. Borisz azonban nagy tekintélynek örvend mint a főváros egyik legkiválóbb orvosa. Egy alkalommal személyesen őt hívhatja Sztálin, mert bár kiírta az orosz értelmiséget, ha a saját egészségéről van szó, csak a régi orvos-dinasztiák tudásában bízik. Fergetegetes és vérfagyasztó ez a jelenet. Sztálin rosszul van. Már két hete nem volt széklete. Ott fekszik letolt alsónadrággal, beöntéssel, és kétheti bélsár távozik a munkásosztály nagy vezéréből. Igazi gogoli-bulgakovi-akszjonovi jelenet.

Kirill sem kerülheti el a szembesülést a valósággal. Kolléganőjével, Cecilja Rozenblummal a kollektivizálást támogató, marxista felvilágosító csoport tagjai lesznek. A faluban, ahová küldik őket, a legbrutálisabb erőszak folyik. Az úgy nevezett kulákokat mindenüktől megfosztják, egy kis batyuval összerelik és deportálják őket. Egyikük magára és családjára gyűjtja a házat. Mind elpusztulnak, egy kisfiú, Mitya Szapunov kivételével, aki kiszökött a házból, és bujkál a falu határában. Kirill és Cecilja véletlenül lelnek rá. Magukkal viszik, és örökbe fogadják, aki így a Gradov család harmadik nemzedékének tagjaként nő fel.

A sok borzalom, terror és félelem után szinte megváltás a háború. Bár az emberek fenyegetettsége nem enyhül, a hatalom tevékenységének fókuszában mégis inkább a megszállók elleni harc áll. A németek már Moszkváig nyomulnak, mire világossá válik, hogy a megtizedelt katonai vezetés ugyan tántoríthatatlanul Sztálint támogatja, de az ország védelmére alkalmatlan. Sokan, így Nyikita is, kiszabadulnak a kényszermunkatáborokból, és a harctérre kerülnek. Nyikita vezérezredes, majd marsall lesz, a Különleges Csapásmérő Hadsereg főparancsnoka, az egyik legeredményesebb katonai vezető, akit ugyan körül vesznek a besúgók, ügynökök, mégis viszonylagos biztonságban van a győzelem napjáig. Végül sikerül hősi halált hálnia egy náci merénylet következtében, ami megakadályozza, hogy ismét a sztálini húsdarálóba kerüljön, és az életben maradt családtagjainak is némi könnyebbséget jelent a háború után újrakezdődő terrorhullám idején egy rokon, aki a Szovjetunió hőse.

Az unokák részvétele a háborúban ismét lehetőséget nyújt az írónak, hogy korábban elhallgatott tabu témákat jelenítsen meg. IV. Borisz katonai elhárítónak jelentkezik, komoly kiképzést kap, olyat, amely még az NKVD hatalmánál is befolyásosabb szervezet kötelékébe rendeli. Lengyelországi diverzáns tevékenységben kell részt venniük. Miközben azt hiszik, hogy a németek elleni harcra képezték ki őket, rá kell ébredniük arra, hogy valójában a lengyel ellenállás ellen vetik be a csoportjukat, hogy ezzel is gyengítsék a majdan megszállandó Lengyelország belső erőit, jó előre likvidálják a sztálini diktatúra későbbi potenciális ellenfeleit.

Még szörnyűbb talán, ami Mityával történik. Ő sorkatonaként kerül a hadseregbe, és szinte azonnal fogságba esik. A hír már elterjedt, hogy a fogságba esettek számára otthon nem lesz kegyelem. Nincs hova menekülni. Az alternatíva: a németek vagy az

NKVD. Mitya beáll a Vlaszov-hadseregbe, hogy harcoljon a bolsevizmus ellen. Még jól emlékszik gyermekkorára, a kulákok deportálására, családjá pusztulására, mégis érzi, hogy ez sem jó választás, hiszen náci egyenruhában kellene a hazája ellen harcolnia. De átmenetileg legalább jó felszerelést és megfelelő étellelmezést kap. Amit később Mitya megtapasztal, az maga a borzalom. Az egyik oldalon a németek példátlan brutalitása, a zsidó civilek ellen elkövetett tömegmészárlás, a másik oldalon a fogságba esettek tömegsírba lövése. Mitya maga is erre a sorsra jut, de sikerül a gödörből kimászni, és gyilkosság árán új személyazonosságot szereznie. Bár megmenekül, a Gradov család unokájaként borzad önmagától, a gyilkostól.

Mitya végül nem kerülheti el, hogy álnéven bár, de Kolimára ne kerüljön. Addigra már mostohaapja is ott senyved, sőt Cecilja is ott lakik a civil hozzátartozók telepén, akik elítélt vagy száműzött családtagjaik közelében akarnak élni. Nevelőszülei nem tudják, hogy a börtönlázadás leverésekor az ablakuk közelében haldokló férfi az ő régen elveszett, a háborúban elpusztultnak hitt nevelt gyermekük. Kirill ekkorra már a börtönben és a lágerben szerzett tapasztalatai nyomán szakít a marxizmussal, és egy rabtársa, egy litván felcser, valójában ferences szerzetes hatására megtért.

Ezzel azonban a borzalmas történeteknek koránt sem értünk a végére. Nyina sem marad ki a szörnyőségekből. Barátját, a festőt megvakítják, képeit összekaszabolják, lányát, Jolkát Berija ejti foglyul perverz szexuális játékaik céljára, és ő maga is a Ljubjankába kerül. Mindebben Nugzar, Berija szárnysegédje, hidegvérű intrikáinak és kegyetlenkedéseinek kiszolgálója, egyébként a család rokona, is oroszlanrészt vállal.

Itt már csak Borisz (IV.) segíthet, akinek katonai elhárítói és diverzáns tevékenységben való jártassága alkalmassá teszi, hogy megfenyegetse, és sarokba szorítsa Nugzart, sőt Sztálin fiához kötődő sportkapcsolata révén kiszabadítsa unokahúgát, nagynénjét. Nugzart holtan találják irodájában, fegyverrel a kezében. Likvidálták vagy öngyilkos lett, senki sem firtatja.

A család kálváriájának záró motívuma a nagyapa, Borisz Gradov letartóztatása. Ekkor vette kezdetét a zsidó orvosok elleni per előkészítése, a letartóztatások. Gradovot megpróbálják tanúként felhasználni ellenük. Az orvosprofesszor azonban nem hiába hordozta magában közel két évtizedig a bűntudatot a Frunze halála körüli félelme, megalkuvása és megaláztatása miatt. Elhatározza, hogy most nem áll kötélnek. Elszánta magát a kínhalálra is, ha kell, de hű marad orvosi esküjéhez. És valóban nem hajlandó Sztálin egészségi állapotát illetően a kollégái korrekt diagnózisa ellen fordulni. Elviseli a kínzást is, nem törik meg. E közben az orvosok diagnózisa annyira hitelesnek bizonyul, hogy Sztálin meghal a diagnosztizált betegségekben. A pert leállítják, Gradov kiszabadul, és a regény utolsó oldalain csendben, a Szerebjannij Bor-i kertben, a karosszékében ülve, a *Háború és békét* olvasva hal meg. Körülötte már a negyedik generáció készülődik. És lassan majd felnő egy olyan nemzedék, amelynek tagjai, mint a hatvanasok, tenni is fognak valamit legalább a szellemi és erkölcsi autonómiájukért. Igaz, a fenyegetés is kisebb lesz, tömegmészárlás réme nem fenyegeti majd őket, de börtönbe, lágerbe, kényszer-ideggyógykezelésre, szibériai száműzetésbe azért továbbra is lehet majd kerülni.

A regény olvasmányos, izgalmas, magával ragadó, és alkalmas arra, hogy mind az idősebb, mind az ifjabb nemzedékek számára átélhetővé, érthetővé tegye, mi is a sztálinizmus, mi történt a Szovjetunióban 1924-1953 között.

Akszjonov, aki pontosan tudja, mi a magas művészet, hiszen az *Ozsog*-ban (*Égési seb* 1980) kétségkívül a 70-es, 80-as évek egyik reprezentatív regényét írta meg, a *Moszkvai történetben* az orosz nagypróza hagyományait keresztezi az igényesebb tömegkultúra eszközeivel. Vannak az orosz próza legjobbjait idéző, és vannak inkább lektúrre emlékeztető fejezetei. A háború utáni időszak, különösen IV. Borisz aranyifjú életének bemutatása a legkevésbé mély és érdekes. Akszjonov jobban ismerte a 60-as, 70-es évek bohém, libertinus, alternatív kultúrájának a világát, amelynek ő is reprezentatív figurája volt. A legsikerültebb a sztálini diktatúra kiépítésének és működésének bemutatása. Ezekben a hitelessége mind ténybeli, mind történeti, mind filozófiai-eszmetörténeti értelemben megáll.

Bármennyire véres és komor korszakról van is szó, a humor, az irónia, az önirónia, a paródia, a játékosság sem hiányzik a szövegből. Az utóbbi jelenlétének tekinthetjük a valóság és fikció keverését. Méri Vahtangova születésnapján például jelen van Mihail Bulgakov is, aki Veronyika Gradova nőies alakján felejtí monoklis tekintetét. Évekkel később Nyina festőbarátjának műtermében rendezett házi koncerten Msztyiszlav Rosztopovics gordonkázik, és Borisz Pasztenak is a vendégek egyike. Mandelstammal a grúziai helyszíneken játszódó jelenetekben találkozunk. De az író önmagát is belerajzolja a regénybe egy Moszkvában csellengő fiatalember alakjában. Jolka teniszmérkőzésére betéved a stadionba egy Vászka nevű fiú, aki Kazanyból érkezett, és Magadanba, Szibériába készül, hogy édesanyjával találkozzon, akit tíz éve nem látott. Édesanyja most szabadult az egyik kolimai lágerből, és Magadanban kell száműzetésben élnie. Apja még 15 éves ítéletét tölti, bátyja pedig éhen halt a leningrádi blokád alatt. Amíg el nem indul Szibériába, Moszkvában tekereg, verset ír. A művészetek szerelmese, Paszternák verseit idézi fejből, érdeklődik a zene iránt, így Jolka meghívja őt házi koncertjükre, de a találkozás nem jön létre, mert Jolkát időközben foglyul ejtetik Berija számára. A fiatalembernek semmi szerepe a cselekményben. Többé nem is találkozunk vele. Az önéletrajzi utalások azonban pontosak. Akszjonov édesanyja, Jevgenyija Ginzburg 18 évet töltött a Gulagon, Kolimán, majd száműzetésben, Magadanban. *Krutoj marsrut* c. önéletrajzi művében írta meg a szovjet lágerekben szerzett tapasztalatait. Könyve néhány motívumára is ráismerhetünk a kolimai fejezetekben, Kirill, Cecilja és Mitya életében. Féltestvére pedig valóban a leningrádi blokád alatt halt éhen.

A trilógia nyelve gyors, árnyalt, változatos, a humor, a gúny, az irónia olyan jelenetekben is jelen van, amelyek lényegüket tekintve vérfagyasztóak. Ezt gyakran úgy éri el az író, hogy az elbeszélői nézőpont nagyon változatos fókuszú. Beriját például nem egyszer Nugzar szemével látjuk, aki még a korai időktől fogva ismeri, és maga is grúz. Viszonya a főnökéhez így összetett, helye van benne a rémületnek, a barátságának, az undornak, a megvetésnek, a tehetetlen önfeladásnak, a gyűlöletnek, az öngyűlöletnek. Ezen a sok fénytörésű prizmán keresztül látjuk például azt a hátborzongatóan komikus jelenetet, amikor Berijának a sportújságban megakad a szeme egy versen, amit valami Jevg. Jevtusenko írt. A szöveg már konformistább nem is lehetne, Berija mégis szimatot fog, és grúz akcentussal, álpátosszal felolvassa:

(...)
Új városok nőnek
És nyár gyümölcse
Érik dús kertjeink fáin.
A hálaének őket köszöntse,
Ki a példánk:
Lenin és Sztálin.

- Bocsásson meg, Lavrentyij Pavlovics, mit lehet ebben találni? Itt minden úgy van, ahogy lennie kell ...

- Ejnye, Nugzar, nem úgy viselkedsz, ahogy egy baráthoz illik ...Hányszor kértelek már, hogy négy szemközt, ne hívjál az apai nevemen, Nugzar-batono (...) Mi van Nugzar, hát nem tudsz a sorok között olvasni? Nem látod, mennyi ebben a gúnyolódás? Rajtunk, mindannyiunkon gúnyolódik. (...) Ellenőrizze, és tegyen jelentést, Lamadze elvtárs!
(...) Nugzar akkor arra gondolt: ez a gonosz bandita önmagával játszik macska-egér harcot. Így próbál megfélemlíteni az örökös gyilkosságokról (...) de aztán megint rájön a bolondóra, és megint vért akar, most ezét a Jevg. Jevtusenkóét vagy kiét ...Az a szerencsétlen meg még csak nem is sejtí, kinek keltette fel az érdeklődését. Variál, egy sorból hármat csinál, hogy megéljen, Majakovszkijt majmolja. Biztos, valami egykori LEF-es, vén, begyöpösödött balfácán ...

Amikor aztán a szerkesztőség lépcsőházában megmutatják neki a 17-18 éves Jevg. Jevtusenkót lazán cigarettázni, csevegni, majd elolvassa a még megjelenésre váró versét, rájön, hogy van valami furcsa kötetlenség a szavak halmazában. *Lehet, hogy Berija ezt érezte meg?*- villan át Nugzar agyán. De Jevtusenkónak szerencséje van, mert amikor néhány nap múlva Nugzar a versre tereli a szót, Beriját már nem érdekeli a kérdés: - *Miről beszélsz, tábornok? Elmehet a piczába az a szárfaszú Sevkinyenko vagy ki!*

Akszjonov szövege változatos, élvezetes olvasmány. Bravúros stílusa műve, akinél minden szituáció gazdag poétikai és nyelvi ötletekben, miközben szociológiai és lélektani szempontból is hiteles.

És mit tudunk meg végül az európai orosz értelmiség sorsáról az Alekszej Tolsztoj-i, bulgakovi, paszternaki híradásokon túl? Akik otthon maradtak és túléltek a polgárháborút, maguk is tevőleges részesei, bűntársai lettek a sztálini totális állam létrehozásának. Eleinte azért, mert egyetértettek a forradalom emancipatorikus céljaival, később inadekvát helyzetértelmezésük miatt váltak manipulálhatóvá, ugyanis a hatalomgyakorlás ilyen mértékű gátlástalanságára, cinizmusára és hazudozásaira nem voltak felkészülve. Majd a terror okozta félelem és rettegés okán maguk is részt vettek a társadalom jogfosztásában. Ha szakértelmiségiek voltak, például orvosok, több esélyük volt a túlélésre, és talán arra is, hogy - legalább is Akszjonov szerint – később megértsék a körülöttük kiépített hatalom igazi természetét, és valamit megőrizzenek és továbbadjanak erkölcsi és kulturális értékeikből.